

Οι σύγχρονες εξελίξεις του δια-δικαιοδοτικού «διάλογου» μεταξύ ΕΔΔΑ και ΔΕΕ για την εφαρμογή της αρχής «ne bis in idem» επί του εσωτερικού δυαδικού συστήματος κυρώσεων

Όλγας Τσόλκα

Επίκουρης Καθηγήτριας Παντείου Πανεπιστημίου

I. Εισαγωγή

Η συμβατότητα του εθνικού συστήματος δυαδικών κυρώσεων με την ευρωπαϊκή και την ενωσιακή δικαιοταξία αποτελεί ένα εξόχως σοβαρό και ακανθώδες πρόβλημα. Στο επίκεντρο της σχετικής συζήτησης βρίσκονται, μεταξύ άλλων, δύο αλληλένδετα μεταξύ τους ζητήματα: α) Πρώτον, οι αλληλοεπιχωρήσεις του πεδίου εφαρμογής ΕΣΔΑ και ΧΘΔΕΕ εντός της εσωτερικής έννομης τάξης, στις περιπτώσεις που οι εθνικές αρχές εφαρμόζουν δίκαιο της Ένωσης. Οι αλληλοεπιχωρήσεις αυτές περιπλέκονται έτι περαιτέρω από τις επάλληλες δικαιοδοσίες ΕΔΔΑ και ΔΕΕ και τις εντεύθεν ανακύπτουσες δεσμεύσεις των εθνικών δικαστηρίων. β) Δεύτερον, ο αποκαλούμενος «διάλογος» μεταξύ ΕΔΔΑ – ΔΕΕ- εθνικών δικαστηρίων.

Αντικείμενο της εισήγησής μου είναι οι πρόσφατες εξελίξεις του «δια-δικαιοδοτικού διάλογου» (μόνον) μεταξύ ΕΔΔΑ και ΔΕΕ στο εν προκειμένω ζήτημα της εφαρμογής της αρχής «ne bis in idem». Στη συνάφεια αυτή ασφαλώς ενδιαφέρει πώς τα εθνικά δικαστήρια αντιλαμβάνονται τον εν λόγω «διάλογο» ή/και πώς μετέχουν σε αυτόν. Ακριβώς γι' αυτό κρίνω σκόπιμο να συμπεριλάβω στην εισήγησή μου την στάση των ποινικών τμημάτων του Αρείου Πάγου, αφού επί της νομολογίας του ΣτΕ θα αναφερθεί διεξοδικά η Σύμβουλος του ΣτΕ κ. Νίκα, η οποία ήδη από το έτος 2011¹ συνέβαλε ουσιαδώς στην ανάπτυξη της αναγκαίας διαλεκτικής σχέσης μεταξύ ΣτΕ και ΕΔΔΑ κατά την ερμηνεία και εφαρμογή της ανωτέρω αρχής.

---

¹ Βλ. σχετ. την μειοψηφούσα -εμπεριστατωμένη- άποψη της στην με αριθμ. 2067/2011 απόφαση του Β' Τμήματος του ΣτΕ καθώς και στην με αριθμ. 1741/2015 απόφαση της Ολομέλειας του ΣτΕ.

Πριν προχωρήσω στην επισκόπηση των πρόσφατων νομολογιακών εξελίξεων, θεωρώ αναγκαίες ορισμένες διευκρινίσεις ως προς την έννοια του «διαλόγου» και την πρακτική του σημασία.²

II. Επί του «διαλόγου» μεταξύ ΕΔΔΑ και ΔΕΕ

1. Στην με αριθμ. 2 Δήλωση της Διαβερνητικής Διάσκεψης που υιοθέτησε τη Συνθήκη της Λισσαβόνας διαλαμβάνεται ότι: «[...] η Διάσκεψη διαπιστώνει την ύπαρξη τακτικού διαλόγου μεταξύ του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ο οποίος μπορεί να ενισχυθεί όταν η Ευρωπαϊκή Ένωση προσχωρήσει στην εν λόγω Σύμβαση».³

Κατά την παρατήρηση του φαινομένου της διάδρασης μεταξύ ΔΕΕ και ΕΔΔΑ, η νομική θεωρία προσεγγίζει την ανωτέρω έννοια ως μια διαδικασία αμοιβαίας «οριζόντιας» επικοινωνίας μεταξύ των δύο Δικαστηρίων είτε μέσω της νομολογίας τους («δικαιοδοτικός διάλογος») είτε ακόμη και μέσω σεμιναρίων ή εκδηλώσεων («δικαστηριακός διάλογος») για τη διαμόρφωση ενός συμβατού μεταξύ τους λόγου.⁴

---

² Στην παρούσα εισήγησή μου αναφέρω συνοπτικά τις σκέψεις που είχα αναπτύξει σε δύο μελέτες, όπου και περαιτέρω παραπομπές, με αντικείμενο: «Ne bis in idem» και εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων για την «αυτή παράβαση»: Μια σύνθετη προβληματική εν μέσω «διασταυρώσεων» της ΕΣΔΑ με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., ΠΧρ ΞΕ (2015), σελ. 625 επ., Αμοιβαία αναγνώριση ποινικών αποφάσεων και προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός του «χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» της ΕΕ. Ο «διάλογος» μεταξύ ΔΕΕ και ΕΔΔΑ, ΠΧρ ΞΗ' (2018), σελ. 426 επ.

³ Η ευφορία αυτής της προοπτικής έμελλε να ανακοπεί μετά την αρνητική Γνωμοδότηση του ΔΕΕ (τον Δεκέμβριο του 2014), βλ. ενδεικτικά *P. Eeckhout*, Opinion 2/13 on EU Accession to the ECHR and Judicial Dialogue – Autonomy or Autarky? 2015, <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2392&context=ilj>, σελ. 2 επ., *B. Pirker/St. Restemeyer*, Between Discursive and Exclusive Autonomy – Opinion 2/13, the Protection of Fundamental Rights and the Autonomy of EU Law, CYELS 2015, σελ. 168 επ.

⁴ Βλ. σχετ. *M. Hertig Randall*, Der grundrechtliche Dialog der Gerichte in Europa, EuGRZ 2014, σελ. 5 επ., καθώς και ενδεικτικά *Douglas-Scott*, A Tale of two Courts: Luxemburg, Strasbourg and the growing European Human Rights Acquis, CMLR 2006, σελ. 629 επ., *K. Lenaerts*, The ECHR and the CJEU: Creating Synergies in the Field of Fundamental Rights Protection, 26.1.2018, σε: https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20180126_Lenaerts_JV_ENG.pdf, τις ομιλίες των Προέδρων του ΕΔΔΑ, του ΔΕΕ επίσης και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία σε: Dialogue between judges, Strasbourg 2009, https://www.echr.coe.int/Documents/Dialogue_2009_ENG.pdf, επίσης *E. Πρεβεδούρου*, Η σημασία του διαλόγου των δικαστών για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ΘΠΔΔ 2009, σελ. 550 επ., της *ιδίας*, Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η σχέση των δύο υπερεθνικών Δικαστηρίων, σε: Τιμητικό Τόμο για τα 50 χρόνια των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015, σελ. 1233 επ., Σ.

Συναφώς σημειώνω ότι η θεωρητική αυτή σύλληψη διασταυρώνεται με τις «πλουραλιστικές αντιλήψεις» για το δίκαιο και την οργάνωση της έννομης τάξης. Αποτελεί δε μέρος μιας ευρύτερης συζήτησης για τη διάδραση μεταξύ εθνικών (συνταγματικών) Δικαστηρίων, ΔΕΕ και ΕΔΔΑ κατά τη διαμόρφωση της διευρωπαϊκής δικαστικής προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, η ανάπτυξη μιας διαλεκτικής ερμηνευτικής διαδικασίας μεταξύ των δικαστηρίων απαντά ως κοινό ζητούμενο, ώστε να επιτευχθεί μια αρμονική συνάρθρωση των πολλαπλών πηγών δικαίου και των εννόμων συστημάτων που συνυπάρχουν και αλληλοδιαπλέκονται εντός της ενωσιακής αλλά και της εσωτερικής έννομης τάξης. Υπό την έποψη αυτή, η διαδικασία του «δια-δικαιοδοτικού διαλόγου» έχει μια συντονιστική λειτουργία, η οποία κατατείνει στη συνοχή και ασφάλεια του δικαίου.

2. Ειδικότερα, υπό την έποψη του εθνικού κράτους, η ανάγκη για την επίτευξη της συνοχής του δικαίου καθίσταται επιτακτική, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι σε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι εθνικές αρχές εφαρμόζουν δίκαιο της Ένωσης και τίθεται ζήτημα προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, υφίσταται κοινό πεδίο εφαρμογής της ΕΣΔΑ και του ΧΘΔΕΕ εντός της εσωτερικής έννομης τάξης. Όμως - μέχρι σήμερα τουλάχιστον- δεν υφίσταται τυπική σχέση διασύνδεσης μεταξύ των δύο εννόμων συστημάτων, ήτοι μεταξύ ΕΣΔΑ και ΕΕ. Ή με τη διατύπωση του ΔΕΕ στην απόφασή του επί της υπόθεσης «Akeberg Fransson» (26.2.2013), όπως επίσης και στις πρόσφατες υποθέσεις «Garlsson Real Estate» και «Menci» (20.3.2018), η ΕΣΔΑ «δεν συνιστά ενόσω η Ένωση δεν έχει προσχωρήσει σε αυτή, νομική πράξη τυπικώς ενταγμένη στην έννομη τάξη της Ένωσης».

Έτσι, η συγχρονική ισχύς των εννόμων αυτών συστημάτων, που δεν τελούν μεταξύ τους σε ιεραρχική σχέση και διεκδικούν -υπό διαφορετικούς όρους- αποτελεσματική εφαρμογή εντός της εσωτερικής έννομης τάξης, φαίνεται να θέτει στον εθνικό δικαστή το «δίλημμα της επιλογής», όταν διαπιστώνονται αποκλίσεις μεταξύ ΕΔΔΑ και ΔΕΕ όσον αφορά την ερμηνεία και εφαρμογή του αυτού θεμελιώδους δικαιώματος. Το εν λόγω «δίλημμα» οδηγεί μάλλον σε αδιέξοδο, αν επιχειρηθεί να δοθεί απάντηση, υπό την παραδοσιακή λογική της ιεραρχίας των κανόνων δικαίου.

Μητσιοπούλου, Ο διάλογος των δικαστών: Με αφορμή το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΤοΣ 2011, σελ. 379 επ.

Και τούτο διότι η απάντηση αυτή θεωρώ ότι είναι αδύνατη, αφού στο ά. 28 του Συντ. τα εν λόγω κανονιστικά συστήματα φαίνεται να κατέχουν την αυτή θέση στην ιεραρχία των κανόνων δικαίου.

Εν τούτοις διέξοδο στο πρόβλημα φαίνεται να παρέχει το ίδιο το σύστημα της ΕΕ. Έναν αξιοπρόσεκτο κανόνα όχι για τη ρύθμιση, αλλά για την άρση των τυχόν συγκρούσεων μεταξύ ΕΣΔΑ και ΧΘΔΕΕ εμπεριέχει η οριζόντια διάταξη του ά. 52 του Χάρτη: Σύμφωνα με την παρ. 3, στο βαθμό που Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα, τα οποία αντιστοιχούν σε δικαιώματα της ΕΣΔΑ, όπως εν προκειμένω, *«η έννοια και η εμβέλεια τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση»*. Τούτη η «επιταγή ομοιογένειας», όπως εύστοχα την είχε χαρακτηρίσει η Γεν. Εισαγγελέας Kokott στην υπόθεση «Bonda» (C-489/2010), συμπληρώνεται από τη ρητή πρόβλεψη στην παρ. 7 του ά. 52 περί της υποχρέωσης τόσο των δικαστηρίων της Ένωσης όσο και των κρατών μελών *«να λαμβάνουν δεόντως υπόψη τους τις επεξηγήσεις, οι οποίες έχουν εκπονηθεί με σκοπό την παροχή κατευθύνσεων για την ερμηνεία του παρόντος Χάρτη»*. Έτσι επιτυγχάνεται η συνοχή του δικαίου σ' ένα ελάχιστο κοινό επίπεδο προστασίας, καθόσον η ανωτέρω επιταγή *«δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία»* (τελ. εδάφιο της παρ. 3 του ά. 52 ΧΘΔΕΕ).

3. Εν προκειμένω, στο ά. 50 του Χάρτη κατοχυρώνεται η αρχή «ne bis in idem» τόσο υπό την εσωτερική, δηλ. εντός της δικαιοδοσίας ενός και του αυτού κράτους, όσο και υπό τη διεθνική της διάσταση, δηλ. μεταξύ των δικαιοδοσιών διαφόρων κρατών μελών. Κατά την οικεία επεξήγηση, *«όσον αφορά τις καταστάσεις που αναφέρονται στο ά. 4 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, δηλαδή την εφαρμογή της ανωτέρω αρχής στο εσωτερικό του ιδίου κράτους μέλους, το διασφαλιζόμενο δικαίωμα έχει την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με το αντίστοιχο δικαίωμα της ΕΣΔΑ»*.

Συνεπώς, με το ά. 52 θεσπίζεται ένας κανόνας που αναδεικνύει την ουσιαστική σχέση ΕΣΔΑ και Χάρτη, όπου η ΕΣΔΑ εμφανίζεται να έχει μια κανονιστική υπεροχή, όχι υπό την έννοια της ιεραρχίας των κανόνων, αλλά της ερμηνευτικής αντιστοίχισης εν προκειμένω του ά. 50 του Χάρτη με εκείνο του ά. 4 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Πώς όμως το ΔΕΕ και τα εθνικά δικαστήρια αντιλαμβάνονται αυτόν τον κανόνα συνιστά στην πράξη ένα ανοιχτό ζήτημα.

Υπό το φως των ανωτέρω θα επιχειρήσω συνοπτικά να προσεγγίσω τη στάση του ΔΕΕ, ανάλογα και με τη θέση του ΕΔΔΑ επί του κανονιστικού νοήματος και της εφαρμογής

της αρχής «ne bis in idem». Κλείνοντας δε, όπως προανέφερα, θα σταθώ και στη στάση των ποινικών τμημάτων του Αρείου Πάγου.

III. Οι θέσεις του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ

1. Από την απόφαση του ΕΔΔΑ «Zolotukhin κατά Ρωσίας» (10.2.2009) μέχρι την απόφαση του ΔΕΕ «Akeberg Fransson» (26.2.2013)

1.1. Είναι γνωστό ότι σταθμός στην εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ ήταν η απόφασή του στην υπόθεση «Zolotukhin κατά Ρωσίας» (10.2.2009). Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι:

Για να προσδιοριστεί, αν οι δύο παράλληλες διαδικασίες είναι «*ποινικής φύσεως*», με συνέπεια την ενεργοποίηση της αρχής, εφαρμόζονται τα κριτήρια Engel, που είχαν αναπτυχθεί για τους σκοπούς του ά. 6 της Σύμβασης. Επομένως ως «*ποινική*» νοείται και κάθε διοικητική κατά το εσωτερικό δίκαιο διαδικασία, που όμως έχει ποινικό χαρακτήρα κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ.

Περαιτέρω, κρίσιμο κατά το Δικαστήριο ζήτημα ήταν να παράσχει μια εναρμονισμένη ερμηνεία του όρου του «*αυτού αδικήματος*», ήτοι του «*idem*». Έτσι προσδιόρισε ότι υπό τον όρο αυτό νοείται το «*idem factum*» κι ως εκ τούτου δεν ενδιαφέρουν τυχόν διαφορές ως προς το προστατευόμενο έννομο αγαθό ή την υποκειμενική υπόσταση του αδικήματος που αποτελεί αντικείμενο των δύο δικών. Το ενδιαφέρον δε ήταν ότι σχετικώς το Δικαστήριο επικαλέστηκε (και) την αντίστοιχη ερμηνευτική προσέγγιση του ΔΕΕ στο πεδίο του δικαίου της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, ανοίγοντας έτσι την πόρτα του διαλόγου με το ΔΕΕ για ένα κοινό και συμβατό μεταξύ τους λόγο. Την ερμηνευτική αυτή προσέγγιση ακολούθησε το ΕΔΔΑ στην αμέσως επόμενη απόφασή του «Ruotsalainen κατά Φινλανδίας» (16.6.2009).

1.2. Λίγα χρόνια αργότερα, ήτοι τον Φεβρουάριο του έτους 2013, το ΔΕΕ κλήθηκε να αποφανθεί επί αναλόγου ζητήματος στη γνωστή υπόθεση «Akeberg Fransson». Το Δικαστήριο δεν προέβη μεν ευθέως σε μια ερμηνευτική αντιστοιχία μεταξύ του ά. 50 του ΧΘΔΕΕ και του ά. 4 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, θέλοντας να διαφυλάξει «*την αυτονομία*» του Χάρτη, όπως και της ίδιας του δικαιοδοτικής κρίσης. Εν τούτοις, επί της αρχής, προσδιόρισε το κανονιστικό νόημα του ά. 50 του ΧΘΔΕΕ κατ' αντίστοιχο με το ΕΔΔΑ τρόπο.

Ειδικότερα, όσον αφορά τα κριτήρια για την «εκτίμηση της ποινικής φύσεως» των επίμαχων κυρώσεων, το Δικαστήριο ουσιαστικά υιοθέτησε τα κριτήρια Engel (του ΕΔΔΑ). Στη συνέχεια, δεν απάντησε ευθέως στο προδικαστικό ερώτημα, αλλά μετέθεσε στο εθνικό δικαστήριο την εκτίμηση -επί τη βάση των ανωτέρω κριτηρίων- του ποινικού ή μη χαρακτήρα της επίμαχης φορολογικής κυρώσεως. Παράλληλα, όμως, επιχείρησε έναν «ενωσιακό περιορισμό» στο επίπεδο προστασίας, καθόσον έθεσε ως όρο ότι «οι εναπομένουσες κυρώσεις [θα πρέπει να] είναι αποτελεσματικές, ανάλογες των παραβάσεων και αποτρεπτικές» (πλαγ. 36). Όπως ήταν αναμενόμενο, σχετικώς ασκήθηκε κριτική στη θεωρία⁵, καθόσον συγχέονται οι απειλούμενες με τις εν τέλει καταγνωσθείσες κυρώσεις και συνακόλουθα οι αρμοδιότητες της δικαστικής και της νομοθετικής λειτουργίας.

2. Οι νομολογιακές εξελίξεις του ΕΔΔΑ

2.1. Στα χρόνια που ακολούθησαν το ΕΔΔΑ ενέμεινε στις ως άνω θέσεις του (λ.χ. στην υπόθεση «Grande Stevens κατά Ιταλίας», 4.3.2014). Για τα καθ' ημάς ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι αποφάσεις «Καπετάνιος κατά Ελλάδας» (30.4.2015) και «Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας» (9.6.2016). Και τούτο πρωτίστως διότι το Δικαστήριο προέβη και σε συστάσεις προς τη χώρα μας διευκρινίζοντας ότι: Το πρόβλημα δεν έγκειται κατ' αρχήν στη σωρευτική επιβολή στερητικής της ελευθερίας ποινής και προστίμου για την αυτή παράβαση, αλλά στη διεξαγωγή δύο αυτοτελών, διαδοχικών διαδικασιών σε βάρος του αυτού προσώπου. Γι' αυτό, η διαμόρφωση μιας ενιαίας δικαστικής διαδικασίας είναι μια επιλογή που θα επέλυε το συγκεκριμένο συστημικό πρόβλημα. Η «σύσταση» αυτή απευθύνεται βεβαίως στο νομοθέτη και συμπληρώνει την έτερη «υπόδειξη» προς τους φορείς της δικαστικής λειτουργίας: Οι τελευταίοι οφείλουν σε περιπτώσεις παραβίασης της αρχής «ne bis in idem» να παρέχουν τα κατάλληλα μέσα θεραπείας, ήτοι να ακυρώνουν ή να κηρύσσουν απαράδεκτη τη δεύτερη χρονικά διαδικασία, εξαλείφοντας οιαδήποτε συνέπειά της.

Οι ανωτέρω αποφάσεις αφορούσαν τη σχέση διοικητικής και ποινικής διαδικασίας στο πεδίο των τελωνειακών και φορολογικών αδικημάτων. Όμως είναι προφανές ότι έχουν ευρύτερες προεκτάσεις και σε άλλα πεδία θεσμοθέτησης του δυαδικού

---

⁵ Βλ., με περαιτέρω παραπομπές, Τσόλκα, ο.π., ΠΧρ ΞΕ' (2015), σελ. 636.

μηχανισμού επιβολής κυρώσεων, όπως λ.χ. για την αντιμετώπιση χρηματοπιστωτικών και περιβαλλοντικών παραβατικών συμπεριφορών.

2.2. Λίγους μήνες μετά, ακολούθησε η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση «Α και Β κατά Νορβηγίας» (15.11.2016). Με την απόφαση αυτή το Δικαστήριο δεν μετέβαλε τη νομολογία του όσον αφορά την ερμηνεία του «*idem*» και της έννοιας της «*ποινικής διαδικασίας*». Κατά βάση ασχολήθηκε με την έννοια του «*bis*» κι επιχείρησε να προσδιορίσει το νόημα της ενιαίας διαδικασίας, για τους σκοπούς της αρχής «*ne bis in idem*», σταθμίζοντας προφανώς και τις αντιδράσεις επιμέρους κρατών.

Εν προκειμένω, επρόκειτο για φορολογικό αδίκημα, συνεπεία του οποίου επιβλήθηκε -αμετακλήτως- στους προσφεύγοντες πρόστιμο στο πλαίσιο μιας διοικητικής (κατ' όνομα) διαδικασίας. Εν συνεχεία, στο πλαίσιο της ποινικής δίκης, επιβλήθηκε σε βάρος τους στερητική της ελευθερίας ποινή ενός έτους. Το Δικαστήριο δέχτηκε μεν ότι οι δύο διαδικασίες αφορούσαν τα αυτά πραγματικά περιστατικά και ότι είχαν «*ποινικό*» χαρακτήρα. Αποφάνθηκε όμως ότι δεν παραβιάστηκε η εν λόγω αρχή, διότι υπήρχε «*ουσιαστικός και χρονικός σύνδεσμος*» μεταξύ των δύο διαδικασιών κι έτσι αποτελούσαν ένα συνεκτικό σύνολο. Επιχειρώντας δε να οριοθετήσει την έννοια του «*ουσιαστικού συνδέσμου*» έθεσε -ενδεικτικά- ως κριτήρια τα ακόλουθα: α) κατά πόσον οι δύο διαδικασίες επιδιώκουν συμπληρωματικούς σκοπούς, β) εάν αυτή η δυαδικότητα είναι προβλέψιμη στο νόμο και στην πράξη, γ) «*κατά πόσον οι δύο διαδικασίες διεξάγονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποφεύγεται κατά το δυνατόν οποιαδήποτε αλληλοεπικάλυψη στη συλλογή και την εκτίμηση των αποδείξεων, μέσω επαρκούς αλληλεπίδρασης μεταξύ των διαφόρων αρμοδίων αρχών*» και δ) «*πάνω από όλα κατά πόσον η κύρωση που επιβλήθηκε στην πρώτη χρονικά διαδικασία λαμβάνεται υπόψη στη δεύτερη, ώστε μην υφίσταται υπερβολική επιβάρυνση του καθ' ου, πράγμα το οποίο είναι λιγότερο πιθανό να ανακύψει, αν εφαρμόζεται αντισταθμιστικός μηχανισμός που έχει σκοπό τη διασφάλιση της αναλογικότητας των συνολικά καταλογιζόμενων ποινών*».

Μάλιστα ως παραδείγματα ελλείψεως τέτοιου ουσιαστικού, αλλά και χρονικού συνδέσμου, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε στις δύο παραπάνω υποθέσεις ελληνικού ενδιαφέροντος, ήτοι «*Καπετάνιος κατά Ελλάδας*» και «*Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας*».

Η ανωτέρω απόφαση προκάλεσε μια ευρεία συζήτηση, στο βαθμό που τα ανωτέρω κριτήρια ενείχαν μια αοριστία και πάντως κατ' αποτέλεσμα οδηγούσαν σε περιορισμό του πεδίου εφαρμογής της αρχής.⁶

2.3. Λίγους μήνες μετά, την ανωτέρω θέση του επανέλαβε το ΕΔΔΑ και στην υπόθεση «Johannesson και άλλοι κατά Ισλανδίας» (18.5.2017), όπου όμως αυτή τη φορά δέχτηκε την παραβίαση της αρχής «ne bis in idem», λόγω ελλείψεως «ουσιαστικού και χρονικού συνδέσμου» μεταξύ των δύο διαδικασιών.

Κατά το ιστορικό της εν λόγω υπόθεσης, η ισλανδική φορολογική αρχή είχε επιβάλει στους προσφεύγοντες, εκτός από τον αναλογούντα φόρο και πρόσθετο φόρο (25% επί του διαφυγόντος φόρου). Μετά την απόρριψη της διοικητικής προσφυγής, οι σχετικές καταλογιστικές πράξεις κατέστησαν τον Μάρτιο του έτους 2008 αμετάκλητες. Παράλληλα, το έτος 2004 η φορολογική αρχή προέβη σε καταγγελία στην αστυνομία και τον Δεκέμβριο του 2008 τους απαγγέλθηκαν σχετικές κατηγορίες. Ενώ το πρωτοβάθμιο δικαστήριο τους απήλλαξε, κατ' εφαρμογή της αρχής «ne bis in idem», το Ανώτατο Δικαστήριο -τον Σεπτέμβριο του 2010- έκρινε ότι η σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ δεν ήταν σαφής και υπήρχε αβεβαιότητα ως προς το εύρος προστασίας της ανωτέρω αρχής. Τελικώς, μετ' αναίρεση, το Δεκέμβριο του 2011, οι προσφεύγοντες κρίθηκαν ένοχοι για βαρεία αμέλεια, που αρκούσε για την καταδίκη τους. Τα σχετικά ένδικα μέσα απορρίφθηκαν το έτος 2013 από το Ανώτατο Δικαστήριο. Κατά την επιμέτρηση της ποινής, το Ανώτατο Δικαστήριο συνεκτίμησε τον επιβληθέντα πρόσθετο φόρο, χωρίς όμως να περιγράψει συγκεκριμένο τρόπο συνυπολογισμού του κατά τον προσδιορισμό του ύψους της ποινής.

Το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι: Οι πρόσθετοι φόροι είναι «ποινικής φύσεως», σύμφωνα με τα κριτήρια Engel. Οι δύο διαδικασίες επεδίωκαν μεν συμπληρωματικούς σκοπούς και οι επιβληθέντες φόροι ελήφθησαν υπόψη για την επιμέτρηση της ποινής. Όμως, λαμβάνοντας υπόψη τη διττή συλλογή και εκτίμηση των αποδείξεων, οι δύο διαδικασίες ήσαν «σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητες» μεταξύ τους, η δε ποινική καταδίκη των προσφευγόντων έλαβε χώρα περίπου 5 χρόνια μετά την αμετάκλητη απόφαση της φορολογικής Αρχής. Ως εκ τούτου, δεν πληρούνταν οι όροι

---

⁶ Βλ. ενδεικτικά *I. Δημητρακόπουλου*, Πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις για την εφαρμογή του ne bis in idem στο πεδίο των φορολογικών παραβάσεων, Εισήγηση στο επιμορφωτικό σεμινάριο της ΕΣΔΙ της 14.6.2018, σελ. 2 επ.

συμβατότητας του εσωτερικού δυαδικού συστήματος κυρώσεων με την αρχή «ne bis in idem».

2.4. Ανάλογη κατ' αντικείμενο και κρίση είναι η πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση «Armannson κατά Ισλανδίας» (16.4.2019). Το ΕΔΔΑ εστιάζοντας ιδίως στην «έλλειψη χρονικής επικάλυψης» και την «σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητη συλλογή και εκτίμηση των αποδείξεων», αποφάνθηκε ότι δεν υπήρχε ένας «επαρκώς στενός ουσιαστικός και χρονικός σύνδεσμος» μεταξύ της φορολογικής και της ποινικής διαδικασίας. Ως εκ τούτου, δέχτηκε ότι παραβιάστηκε η αρχή «ne bis in idem».⁷

3. Οι νομολογιακές εξελίξεις του ΔΕΕ

3.1. Στις 20 Μαρτίου 2018, το ΔΕΕ εξέδωσε τρεις αποφάσεις για την εφαρμογή της αρχής «ne bis in idem» επί του δυαδικού συστήματος κυρώσεων. Πρόκειται για τις αποφάσεις του στις υποθέσεις «Garlsson Real Estate» (C-537/16), «Di Puma & Consob» (C-596/16 και 597/16) και «Menci» (C-524/16). Το Δικαστήριο αναφερόμενο αρχικά στην προαναφερθείσα «επιταγή ομοιογένειας» σημείωσε ότι αυτή «αποσκοπεί [μεν] στη διασφάλιση της αναγκαίας συνοχής μεταξύ του Χάρτη και της ΕΣΔΑ, χωρίς [όμως] αυτό να θίγει την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης και του Δικαστηρίου».

Έτσι, ενώ συμπορεύτηκε με το ΕΔΔΑ όσον αφορά την ερμηνεία των όρων τόσο της «ποινικής» κυρώσεως και διαδικασίας όσο και του «idem», δεν υιοθέτησε άμεσα ως κριτήριο για την ερμηνεία του «bis» τον «ουσιαστικό ή χρονικό σύνδεσμο» των δύο διαδικασιών, που περιορίζει το πεδίο εφαρμογής της αρχής, κατά το κανονιστικό της νόημα. Σχετικώς αποφάνθηκε ότι «η σώρευση διώξεων και διοικητικών κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα» συνιστά έναν «περιορισμό» του δικαιώματος που κατοχυρώνει το ά. 50 του ΧΘΔΕΕ. Εκτιμώντας ότι το δικαίωμα αυτό δεν είναι απόλυτο, έκρινε ότι ο εν λόγω περιορισμός μπορεί υπό όρους να δικαιολογηθεί, βάσει του ά. 52 παρ. 1 του Χάρτη, ήτοι υπό την τήρηση των αρχών της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας.

3.2. Ειδικότερα, εξετάζοντας κατά πόσον δικαιολογείται ένας τέτοιος περιορισμός, υπό το πρίσμα της ανωτέρω διάταξης, αποφάνθηκε ότι:

---

⁷ Μόλις προ λίγων ημερών δημοσιεύτηκε και η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση «Nodet κατά Γαλλίας» (6.6.2019), με την οποία το Δικαστήριο δέχτηκε -και πάλι- την παραβίαση της αρχής, λόγω ελλείψεως ουσιαστικού και χρονικού συνδέσμου μεταξύ των δύο επίμαχων διαδικασιών που αφορούσαν παραβάσεις στο πεδίο της χειραγώγησης της αγοράς.

α) Κατά «το γράμμα του άρθρου 50 του Χάρτη, η παρεχόμενη από την αρχή *ne bis in idem* προστασία δεν περιορίζεται στην περίπτωση στην οποία το συγκεκριμένο πρόσωπο καταδικάστηκε με απόφαση ποινικού δικαστηρίου, αλλά καλύπτει και την περίπτωση στην οποία το πρόσωπο αυτό έχει αθωωθεί με αμετάκλητη απόφαση» (πλαγ. 39 στην απόφαση «Di Puma & Consob»).

Όταν λοιπόν έχει εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση ποινικού δικαστηρίου είτε καταδικαστική είτε αθωωτική⁸ η συνέχιση της διοικητικής διαδικασίας που επισύρει την επιβολή κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα «βαίνει πέραν του ορίου του απολύτως αναγκαίου» για την επίτευξη του εκάστοτε σκοπού γενικού συμφέροντος και «στερείται ερείσματος» (πλαγ. 44 και 45 της απόφασης «Di Puma & Consob» και πλαγ. 48 επ. της απόφασης «Garlsson Real Estate»⁹). Ως εκ τούτου, δεν είναι δικαιολογημένος ο περιορισμός της αρχής «*ne bis in idem*». Μάλιστα, όπως ειδικώς διαλαμβάνει το Δικαστήριο στην υπόθεση «Garlsson Real Estate», δεν συντρέχουν στις περιπτώσεις αυτές οι όροι περιορισμού του εν λόγω δικαιώματος, ακόμη κι αν η προβλεπόμενη στην εθνική νομοθεσία «υποχρέωση συνεργασίας και συντονισμού» μεταξύ εισαγγελικών και διοικητικών Αρχών «δύνатаι να μειώσει την επιβάρυνση που απορρέει για το εμπλεκόμενο πρόσωπο, από τη σώρευση μιας διαδικασίας επιβολής διοικητικού προστίμου ποινικού χαρακτήρα και μιας ποινικής διαδικασίας» (πλαγ. 57).

β) Αντίθετα, αν έχει προηγηθεί της ποινικής δίκης η επιβολή διοικητικής κυρώσεως με απόφαση που έχει καταστεί αμετάκλητη, τα πράγματα αλλάζουν: Στην υπόθεση «Menci» (πλαγ. 65) το ΔΕΕ δέχθηκε ότι «δεν αντιτίθεται» στο ά. 50 του ΧΘΔΕΕ «εθνική

---

⁸ Εν προκειμένω, διευκρινίζεται ότι στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις «Di Puma & Consob», το ερευνητέο ζήτημα, σύμφωνα με τη διατύπωση (και) του προδικαστικού ερωτήματος, ήταν «κατά πόσον μπορεί να εξακολουθήσει μια διαδικασία για την επιβολή διοικητικού προστίμου ποινικού χαρακτήρα στην περίπτωση που διαπιστώθηκε με αμετάκλητη αθωωτική απόφαση ποινικού δικαστηρίου, ότι τα πραγματικά περιστατικά που ενδεχομένως στοιχειοθετούσαν παράβαση της νομοθεσίας περί των πράξεων που προϋποθέτουν την κατοχή εμπιστευτικών πληροφοριών, βάσει των οποίων είχε επίσης κινηθεί η διαδικασία αυτή, δεν αποδείχθηκαν» (πλαγ. 22 και 43).

⁹ Στην απόφαση αυτή ενδιαφέρουσα είναι επίσης η σκέψη του ΔΕΕ για την έννοια του «*idem*». Η Εθνική Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς της Ιταλίας (: Consob) είχε υποστηρίξει δεν πληρούται ο όρος του «*idem*», καθότι η επιβολή ποινικής κυρώσεως απαιτούσε, σε αντίθεση προς την επίμαχη «διοικητική» κύρωση, ένα υποκειμενικό στοιχείο. Το Δικαστήριο αντέτεινε ότι: «Το γεγονός ότι η επιβολή της εν λόγω ποινικής κυρώσεως εξαρτάται από τη συνδρομή ενός πρόσθετου στοιχείου, προκειμένου να πληρούται η υπόσταση του αδικήματος, σε σχέση προς τη διοικητική κύρωση ποινικού χαρακτήρα, δεν δύναται αφ' εαυτού να θέσει εν αμφιβόλω την ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών» (πλαγ. 40).

ρύθμιση, δυνάμει της οποίας μπορούν να ασκηθούν ποινικές διώξεις κατά προσώπου λόγω μη καταβολής του οφειλόμενου ΦΠΑ, μολοντί στο πρόσωπο αυτό είχε ήδη επιβληθεί απρόσβλητη διοικητική κύρωση ποινικού χαρακτήρα κατά την έννοια του εν λόγω άρθρου 50, υπό την προϋπόθεση [όμως] ότι η ρύθμιση αυτή:

- επιδιώκει σκοπό γενικού συμφέροντος δυνάμενο να δικαιολογήσει μια τέτοια σώρευση διώξεων και κυρώσεων [...] δεδομένου ότι αυτές οι διώξεις και κυρώσεις πρέπει να επιδιώκουν συμπληρωματικούς σκοπούς,

- περιέχει κανόνες διασφαλίζοντες έναν συντονισμό των δύο διαδικασιών, που περιορίζει στο απολύτως αναγκαίο την πρόσθετη επιβάρυνση που απορρέει, για τα εμπλεκόμενα πρόσωπα, από τη σώρευση διαδικασιών, και

- προβλέπει κανόνες δυνάμενους να διασφαλίσουν ότι η σοβαρότητα του συνόλου των επιβαλλομένων κυρώσεων περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο σε σχέση προς τη σοβαρότητα της παραβάσεως».

Με τον καθορισμό των ανωτέρω όρων, το ΔΕΕ θεώρησε ότι το εντεύθεν παρεχόμενο επίπεδο προστασίας της αρχής «ne bis in idem», κατ' ά. 50 του Χάρτη «δεν παραβιάζει αυτό που κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 του πρωτοκόλλου 7 της ΕΣΔΑ» (πλ. 62), προφανώς υπό την έννοια ότι το δίκαιο της Ένωσης παρέχει ανάλογη -και πάντως όχι στενότερη- προστασία. Σχετικώς έχει υποστηριχθεί από τον Πάρεδρο του ΣτΕ Ι. Δημητρακόπουλο¹⁰ ότι με την ως άνω ερμηνευτική προσέγγιση, το ΔΕΕ «ενσωματώνει εμμέσως, δια της αρχής της αναλογικότητας» την τεθείσα από το ΕΔΔΑ προϋπόθεση «περί ύπαρξης ουσιαστικού δεσμού μεταξύ των δύο 'ποινικών' διαδικασιών» καθώς και τα σχετικά κριτήρια, η δε «απαίτηση περί του χρονικού συνδέσμου [...] θα μπορούσε πάντως να 'στεγαστεί' στην τεθείσα από το ΔΕΕ προϋπόθεση περί συντονισμού των διαδικασιών αυτών».

Κατά τη γνώμη μου, οι ως άνω όροι που έθεσε το ΔΕΕ τελούν μεν σε κάποια αναλογία ή άλλως σε μια μερική συμβατότητα με τις προαναφερθείσες απαιτήσεις του ΕΔΔΑ. Όμως, είναι αμφίβολο αν η έννοια του «συντονισμού», κατά την αντίληψη του ΔΕΕ ανταποκρίνεται στο νόημα του «στενού ουσιαστικού και χρονικού συνδέσμου» των δύο διαδικασιών, κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Και τούτο διότι κατά τη λιτή

---

¹⁰ Ο.π., Εισήγηση στο επιμορφωτικό σεμινάριο της ΕΣΔΙ της 14.6.2018, σελ. 7. Πρβλ. Meyer, Praxisbericht EGMR: Tätigkeitsschwerpunkte und Entwicklungslinien im Strafrecht, ZIS 2018, σελ. 461.

διατύπωση του ΔΕΕ, τουλάχιστον στην προκειμένη υπόθεση, «η κατά ανεξάρτητο τρόπο διεξαγωγή» των δύο διαδικασιών δεν φαίνεται -επί της αρχής- να συνιστά πρόβλημα, στο βαθμό που η εθνική ρύθμιση «περιορίζει τις ποινικές διώξεις στις σχετικά σοβαρές παραβάσεις» (πλαγ. 54 της απόφασης «Menci»).

Έτσι, στις περιπτώσεις διαδοχικών διαδικασιών που προφανώς είναι «ανεξάρτητες» μεταξύ τους, αυτό που έχει βαρύνουσα σημασία, κατά τη λογική του ΔΕΕ, είναι η ύπαρξη του τρίτου ως άνω όρου. Σχετικώς επεσήμανε ότι «μια τέτοια απαίτηση απορρέει όχι μόνον από το άρθρο 52 παράγραφος 1 του Χάρτη, αλλά και από την αρχή της αναλογικότητας των ποινών που κατοχυρώνεται στο άρθρο 49 παράγραφος 3 του Χάρτη» (πλαγ. 55). Στη συνέχεια διέλαβε ότι η οικεία ιταλική ρύθμιση «φαίνεται» να πληροί την εν λόγω απαίτηση, διότι αφενός «δεν προβλέπει απλώς την αναστολή της αναγκαστικής εκτέλεσης των διοικητικών κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα διαρκούσης της ποινικής δίκης, αλλά ότι εμποδίζει οριστικώς την εκτέλεση αυτή μετά την ποινική καταδίκη του οικείου προσώπου», αφετέρου «η εκούσια καταβολή της φορολογικής οφειλής, υπό την προϋπόθεση ότι αφορά επίσης τη διοικητική κύρωση που επιβλήθηκε στο οικείο πρόσωπο, συνιστά ειδική ελαφρυντική περίπτωση, η οποία πρέπει να συνεκτιμάται στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας» (πλαγ. 56).

IV. Η στάση των Ποινικών Τμημάτων του Αρείου Πάγου

Η κατά τα ανωτέρω διαφορετική θεώρηση μεταξύ ΔΕΕ και ΕΔΔΑ συνιστά ασφαλώς μια πρόκληση ή άλλως μια επιτακτική «πρόσκληση» σε διάλογο για τα εθνικά δικαστήρια. Ο Άρειος Πάγος, καθ' όσον τουλάχιστον γνωρίζω, δεν έχει ακόμη «απαντήσει» σε αυτή.

Αντίθετα, συνεχίζει να μην ελέγχει εάν μια διοικητική κύρωση υπάγεται στην έννοια της ποινής επί τη βάση των κριτηρίων Engel, εμμένει στο -παραδοσιακό- επιχείρημα της αυτοτέλειας της ποινικής διαδικασίας, και ουσιαστικά προσεγγίζει το κανονιστικό νόημα του ά. 4 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ υπό το πρίσμα της ερμηνείας του ά. 57 του ΚΠΔ, δηλαδή με εθνικά μάτια. Ενδεικτικές είναι οι αποφάσεις του Αρείου Πάγου με αριθμ. 1077/2012 και 132/2013. Μάλιστα στην τελευταία απόφαση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο σχετικός ισχυρισμός του κατηγορουμένου στη δευτεροβάθμια δίκη «δεν ήταν νόμιμος, δεδομένου ότι ο ως άνω κανόνας [ήτοι η

αρχή *ne bis in idem*] δεν εφαρμόζεται όταν συντρέχει ποινή και διοικητική κύρωση για την ίδια πράξη και το Δικαστήριο δεν ήταν υποχρεωμένο να απαντήσει και, πολύ περισσότερο, να αιτιολογήσει την απορριπτική του κρίση».

Στη δε πρόσφατη με αριθμ. 938/2016 απόφασή του, ο Άρειος Πάγος αναφέρθηκε μεν στις οικείες διατάξεις του 7^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και του ΧΘΔΕΕ καθώς και -εκτενώς- στην απόφαση «Akeberg Fransson» του ΔΕΕ. Όμως αποφάνθηκε ότι «το πολλαπλούν τέλος που προβλέπει ο Τελωνειακός Κώδικας [...] δεν συνιστά ποινή του ποινικού δικαίου», μολονότι ήδη το ΕΔΔΑ νομολογούσε αντίθετα. Κι επίσης, το ΔΕΕ καλούσε τα εθνικά Δικαστήρια να διερευνήσουν τον ποινικό ή μη χαρακτήρα μιας «διοικητικής» κυρώσεως, επί τη βάση των κριτηρίων Engel. Εν προκειμένω, φαίνεται να υιοθετήθηκε η προγενέστερη θέση του ΣτΕ, όπως προκύπτει από την παραδοχή ότι: «[...] εφ' όσον η κύρωση του πολλαπλού τέλους δεν έχει ποινικό χαρακτήρα, δεν ανακύπτει ζήτημα εφαρμογής της αρχής «*ne bis in idem*» [...] Κατ' ακολουθίαν, ούτε η έναρξη ούτε η εξέλιξη της διαδικασίας επιβολής του πολλαπλού τέλους και της τυχόν ανοιγείσης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων δίκης κωλύεται σε περίπτωση που για την ίδια παράβαση έχει ολοκληρωθεί η ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων διαδικασία με απόφαση που έχει καταστεί απρόσβλητη».¹¹ Κι έτσι, μεταξύ άλλων, ο Άρειος Πάγος δεν θεώρησε αναγκαία ούτε την υποβολή σχετικού προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ κατ' ά. 267 ΣυνθΛΕΕ, στο βαθμό που θεώρησε ότι στην ερευνώμενη υπόθεση ετύγχανε εφαρμογής (και) το δίκαιο της ΕΕ, ακολούθως δε και ο ΧΘΔΕΕ.

Θέλω να ελπίζω ότι η στάση αυτή του Αρείου Πάγου δεν είναι μια συνειδητή επιλογή αποφυγής «διαλόγου» με το ΔΕΕ και το ΕΔΔΑ, αφού κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι παραιτείται του ρόλου του στο δι-ευρωπαϊκό σύστημα δικαστικής προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων. Και τούτο ισχύει ακόμη και σε αμιγώς εθνικό επίπεδο, στο βαθμό που το ΣτΕ, κατά την πορεία των τελευταίων ετών, διατύπωσε συγκεκριμένες θέσεις για την σχέση μεταξύ ποινικής και διοικητικής διαδικασίας, μεταξύ της «ποινικής» και της «διοικητικής» απονομής της δικαιοσύνης.

---

¹¹ Αντίθετη στάση διαφαίνεται -ελπίζω- ότι αρχίζουν να υιοθετούν τα δικαστήρια ουσίας, βλ. συναφώς την εξόχως ενδιαφέρουσα με αριθμ. 1505, 1574/2016 απόφαση του Τριμελούς Εφετείου (Πλημ/των) Πειραιώς, ΠΧρ ΞΖ (2017) σελ. 438 επ., με παρατηρήσεις Δ. Βούλγαρη.

V. Επίλογος

Πέραν της εν μέρει διαφορετικής προσέγγισης ΕΔΔΑ και ΔΕΕ επί της κανονιστικής σημασίας της αρχής «ne bis in idem» για το εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων, είναι νομίζω προφανές ότι στην ελληνική έννομη τάξη το συστημικό πρόβλημα παραμένει. Και τούτο διότι: Υπό το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο, η δυαδική κυρωτική αντίδραση της Πολιτείας για την αυτή παραβατική συμπεριφορά δεν έχει αναδιαμορφωθεί, ώστε οι δύο διαδικασίες να συνδυάζονται με ολοκληρωμένο τρόπο και να αποτελούν ένα συνεκτικό σύνολο, κατά την έννοια της ΕΣΔΑ. Ή να υφίσταται ένας μεταξύ τους «συντονισμός» κι επιπλέον να διασφαλίζεται η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, κατά τη λογική του ΔΕΕ. Η αυτοτέλεια της ποινικής έναντι της κατ' όνομα διοικητικής διαδικασίας συνεχίζει να αποτελεί τη βάση των σχετικών ρυθμίσεων. Τούτο ισχύει και αντιστρόφως. Η δε διάταξη του ά. 5 παρ. 2 του ΚΔΔ επιλύει μόνον εν μέρει το πρόβλημα.

Επιτρέψτε μου να κλείσω με την ακόλουθη παρατήρηση του Γενικού Εισαγγελέα του ΔΕΕ Campos Sancez -Bordona στην υπόθεση Menci: *«Εάν η ανάγκη προσφυγής σε παράλληλες διαδικασίες και κυρώσεις απορρέει κατ' ουσίαν, από τις ανεπάρκειες των διοικητικών ή δικαστικών δομών για την καταστολή της απάτης περί τον ΦΠΑ, οι σκοποί προστασίας του σχετικού δημοσίου συμφέροντος μπορούν να επιτευχθούν με τη βελτίωση των διαδικασιών αυτών και όχι με τη θυσία του θεμελιώδους δικαιώματος κάθε προσώπου να μην διώκεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για τα ίδια πραγματικά περιστατικά»* (πλαγ. 108 στις από 12.0.2017 προτάσεις του).